

ПОВІДОМЛЕННЯ

Читання як життєва стратегія: читання і війна

З огляду на актуальність питань національної інформаційної безпеки, зростання суспільного запиту на український культурний продукт у нашій державі і світі розглянуто «Стратегію розвитку читання на період до 2032 року "Читання як життєва стратегія"», схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2023 № 190-р і операційний план її реалізації на 2023–2025 рр., затверджений тим самим розпорядженням. Також розглянуто ситуацію, яка склалась із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження», інформація щодо якої наявна у відкритих джерелах – засобах масової інформації та соціальних мережах. Коротко описано теперішній стан книговидання й книгорозповсюдження в Україні, наведено деякі галузеві статистичні відомості, наголошено на змінах, що відбулись унаслідок карантинних заходів під час пандемії COVID-19 і особливо через російську збройну агресію. Показано зміни читацьких практик і вподобань, особливості читання під час війни, а також різні навички читання, які формуються під впливом цифровізації, тобто споживання інформації з різних носіїв друкованого слова (традиційних паперових і електронних), описані у Ставангерській декларації про майбутнє читання в епоху оцифрування. Окреслено перспективи розвитку вітчизняних бібліотек як особливих культурно-освітніх суспільних просторів, осередків зростання людського капіталу, значення їх для культурного ландшафту.

К л ю ч о в і с л о в а: читання, читацькі навички, Стратегія розвитку читання, паперове видання, електронне видання, Ставангерська декларація, бібліотека, культурно-освітній простір.

Читання як життєва стратегія. Нещодавно Кабінет міністрів України схвалив Стратегію розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» (далі Стратегія) і затвердив операційний план її реалізації на 2023–2025 рр. (розпорядження КМУ від 03.03.2023 № 190-р) [10]. В обґрунтуванні Стратегії наголошено актуальність проблеми через важливість читання як щоденної практики, інформаційної, освітньої, когнітивної діяльності людини, зрештою, для розвитку людського капіталу держави. Водночас пандемія COVID-19 і повномасштабна російська збройна агресія негативно позначились як на читанні населення, так і на оновленні й функціонуванні книговидавничої галузі й книжкового ринку.

Основний напрям Стратегії – розвиток усієї книжкової екосистеми, починаючи від авторів, дистриб'юторів, бібліотек. А ще розвиток навичок читання усіх вікових категорій, насамперед це стосується дітей, підлітків і соціально незахищених верств населення. Отже, Стратегія декларує «пріоритетний підхід до підтримки українського автора та національного виробника українськомовної книжкової продукції, формування української зони копірайту та до книжкової сфери в цілому як важливого елементу національної безпеки та національних інтересів України».

Варто нагадати, що це не перша така державна стратегія – їх періодично ухвалювали всі уряди незалежної України, а передбачені планами цих стратегій заходи здебільшого так і залишались на папері через брак фінансування.

Новацією зазначеної Стратегії є підвищення уваги до питань інформаційної безпеки і створення національного культурного продукту, а також визнання, що необхідно розвивати всі сегменти книжкового ринку, пропагувати книги на різних носіях, створювати цифрові ресурси для збереження культурної спадщини і для інформування спільноти

й фахівців про нові та/або недоступні у мережі видання. Водночас Стратегія, згідно зі світовими тенденціями, визнає відмінності між навичками, які формуються внаслідок читання з різних (паперових й електронних) носіїв. Задля розуміння тенденцій у цій царині Стратегія передбачає «стимулювання проведення досліджень у галузі книговидавництва, книгорозповсюдження, бібліотечної справи, літератури та читання» [10].

25.05.2023 р. у Києві відбулась міжнародна конференція «Читання задля демократії», під час якої було обговорено вплив читання на розвиток суспільства, а також можливі шляхи поширення читання як життєвої практики серед українців. Тож підняті питання були суголосні заявленим цілям Стратегії [10]. Учасники конференції, зокрема директор ДУ «Український інститут книги» Олександра Коваль і президент Української асоціації видавців і книгорозповсюджувачів Олександр Афонін, говорили про необхідність підтримки книговидавничої галузі в Україні. Свої висновки вони ілюстрували статистичними відомостями, які щороку збирає і оприлюднює ДУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова» [2; 4].

Ці висновки підтвердив і Міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко, зазначивши, що війна суттєво вплинула на читання в Україні, адже читання задля відпочинку чи самоосвіти нині майже повністю заміщене читанням «швидкої» інформації із соцмереж і новинних ресурсів. Але причиною цього є не тільки стрес. До теперішнього стану призвело й скорочення книговидавництва – кількості виданих протягом 2022-го і першої половини 2023 р. книжок (табл. 1), і руйнування багатьох книгарень, бібліотек, навчальних закладів, і порушення мережі книгорозповсюдження, і збідніння населення. Нині в Україні лише 250 із зареєстрованих 560 видавництв працюють. До того ж і до війни невелика кількість вітчизняних книгарень (200) скоротилась на чверть. Для порівняння: до війни одна книгарня у нас припадала на 200 тис. населення, а в Європі цей показник кращий на порядок: 1 книгарня на 20 тис. населення [2].

Таблиця 1

**Деякі статистичні показники книговидавничої галузі України,
2018–2023 рр. ***

Рік	Книги і брошури, кількість		Періодичні і продовжувані видання, кількість	
	назв	тис. примірників	назв	тис. примірників
2018	22 612	47 022,1	2619	119 469,8
2019	24 416	61 250,6	2527	106 625,8
2020	18 967	41 946,7	2244	81 765,5
2021	21 095	44 753,6	2131	62 331,7
2022	9691	11 553,2	1439	37 800,1
2023 (станом на 01.06)	4404	3750,5	–	–

У Стратегії також зазначено, що 2020 р. в Україні було видано менше як 0,5 книги на душу населення (у Польщі цей середньорічний показник становить 2,5, а в Туреччині – 5). Після двох років пандемії ринок почав стабілізуватись, а на поповнення фондів

* За даними: Друк України. Книги та брошури. ДУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова»: офіційний ресурс. URL: http://www.ukrbook.net/statistika_.html#nepriod.

публічних бібліотек 2022 р. держава планувала виділити у 3,5 раза більше коштів, ніж у попередні роки, однак станом на 01.01.2023 р. в Україні було видано 0,23 книги на душу населення, а кількість книгарень скоротилась до 130 [10].

Нині українським книговидавцям дуже допомагають колеги з інших країн шляхом надання грантів на переклад і видання книг, а також фінансової підтримки участі України у міжнародних книготорговельних і книгознавчих заходах. Однак це не може вирішити усіх нагальних питань. Наприклад, за даними 2020 р., брак коштів на придбання книг є основною завадою читанню 8–11 % населення [10], тобто навіть наявні книги населення України зараз купувати здебільшого не може. За даними, які навела О. Коваль, нині в Україні лише 8 % дорослих і 13 % дітей читають книжки щодня, 27 % дорослих читають одну книгу на рік і лише 30 % – купують щонайменше одну друковану книгу на рік.

Державна підтримка книговидавничої справи. Багато років українські видавці просили державу не так про фінансову підтримку, як про створення належного правового поля, забезпечення вітчизняного ринку від піратської і контрафактної продукції і запровадження пільгових механізмів для тих, хто виробляє і пропагує український культурний продукт. Наприклад, пільгову оренду приміщень для видавництва і книгарень. Відповідний Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» було ухвалено ще 2003 р., з тих пір він зазнав 19 редакцій, однак і досі не дає відповідей на багато актуальних питань галузі. Останні зміни було внесено вже після початку повномасштабного російського вторгнення – 10.07.2022 р. [9]. Так, згідно з новою статтею 8-2 цього Закону, діяльність Українського інституту книги передбачає надання підтримки розповсюдjuвачам видавничої продукції (книжкової продукції) «шляхом надання державної субсидії на відшкодування витрат на найм або піднайм (оренду або суборенду) нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень, їх окремих частин), що використовується як спеціалізований магазин для торгівлі книгами, ...крім книжкових видань, що мають походження або виготовлені та/або ввезені з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України)» [8]. Бачимо тут і омріяні пільги, й порушені питання інформаційної безпеки, і заходи із захисту книжкового ринку. Але в такому формулюванні ці рішення нині стають не дуже актуальними – в умовах гібридної війни цього замало.

Підтвердженням наявності суспільного запиту на жорсткіші заходи є те, що 19.06.2022 Верховна Рада України одностайно ухвалила Закон 2309-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України». Цей Закон забороняє імпорт і поширення на території України видавничої продукції з Росії та Білорусі; передбачає видання книг в Україні мовою оригіналу або в перекладі українською, мовами ЄС чи корінних народів України; запобігає ввезенню видань антиукраїнського змісту. Однак і через рік після ухвалення документа Верховною Радою президент України, попри Конституційні вимоги, цей Закон не підписав. Минув майже рік, потребу у підписанні цього Закону розуміє все більше громадян України, підписати його публічно закликали громадські активісти, українські письменники і культурні діячі, правники, Українська асоціація видавців та книгорозповсюдjuвачів і коаліція «Реанімаційний пакет реформ» [7]. Через це на сайті офіційного представництва президента 16.05.2023 з'явилась петиція щодо його підписання, яка дуже швидко набрала необхідні для розгляду 25 тис. підписів. «Закон не потребує ні копійки бюджетних витрат і має визначальне значення для майбутнього всієї книжкової галузі... Видавнича продукція держави-агресора і російський контрафакт і далі вільно

продаються в Україні, підриваючи інформаційну безпеку держави й економічні підвалини українського книговидання», – йдеться у петиції [5].

Те, що Закон не підписаний (станом на 06.06.2023), є дивним. Адже в Операційному плані на 2023–2025 рр. згаданої Стратегії як заходи зазначені: «недопущення поширення контрафактної книжкової продукції» і «зменшення впливу російської культури шляхом формування інтересу українців до культур країн – партнерів України...» і навіть «запровадження обмеження на імпорт російських книжок» [10]. Дивує, що тут йдеться про обмеження, а не про заборону. Нині, коли ринок власних книг скорочується (див. табл. 1), а видавці відчайдушно намагаються задовольнити читацький попит на українську книгу (як українських класичних і сучасних авторів, так і перекладів світової літератури українською мовою), «обмеження» явно недостатньо. Особливо якщо говорити про Стратегію розвитку читання до 2032 р. – на тривалий час. Адже одним з наслідків нехтування пропаганди власної мови і культури в державі є нинішня війна, яка спричинила, серед іншого, і різку зміну читацьких уподобань і практик.

Читати у війну треба. Питання стосовно читацьких практик у воєнний час, особливо на початку повномасштабного вторгнення, коли ми ще не могли оговтатись від першого шоку, обговорювались постійно у фаховій спільноті, ЗМІ, соцмережах. Багато хто ділився власним досвідом про те, як не міг взяти книгу до рук, або не міг (і досі не може) повернутись до «серйозної» літератури, або навпаки, занурювався у нонфікшн чи белетристику [12]. Спадає на згадку, як 08.03.2022 вразила звістка про те, що у Києві, під час постійних обстрілів відомий історик, вісімдесятирічна Наталя Яковенко працює над «першим перекладом на українську історичної праці Тита Лівія «Історія від заснування міста» (лат. *Ab urbe condita*). «Бо так треба», – вважає вона, і ще – треба знаходити собі роботу [1].

Згодом тих, хто поступово повертався до читання, ставало більше. Читали вголос під час повітряних тривог, ділились книгами й враженнями, збирали книги для фронту й шпиталів, для бібліотек тих громад, куди масово переїздили біженці. І тут дуже відчутним став брак якісної, гарно виданої, сучасної української літератури. Мабуть тому, відчувши цей попит на власний культурний продукт, багато вітчизняних видавців розпочали перевидання класичних творів української літератури.

То чому ж читати у війну треба? Наведемо коротко шість основних аргументів на користь читання [14]: читання відволікає, дає змогу абстрагуватись від реальності; воно стимулює пізнання, розширює можливості рефлексії; читання зберігає психічне здоров'я, допомагає знизити тривожність, упоратись із невідомістю; додає сил і витримки; воно як один зі звичних ритуалів нагадує, що життя триває; книги дають нові знання й мотивацію для розвитку.

Також читання підвищує стресостійкість, є однією із практик інклюзії та соціальної адаптації. Це було підтверджено численними дослідженнями під час карантинних заходів, пов'язаних із пандемією COVID-19. Тоді ж істотно зріс попит на різні формати електронних книг, які можна було недорого (або й безкоштовно) скачати з мережних ресурсів, читати або слухати в онлайн-режимі. Це поклало початок вивченню питання відмінності сприйняття людиною інформації у разі читання з різних носіїв, тобто за різних шляхів надходження інформації.

Читацькі навички і Ставангерська декларація. Результатом одного з таких досліджень, певно найвідоміших, стала Ставангерська декларація про майбутнє читання в епоху оцифрування (22.01.2019). Це висновки великого чотирирічного міждисциплінарного міжнародного дослідження, яке чітко показало: «носій має значення» [15; 16].

Декларація засвідчила, що читання з різних джерел – традиційних паперових чи електронних – формує різні читацькі навички і забезпечує різне сприйняття інформації.

Члени європейської дослідницької ініціативи *E-READ* вивчили вплив цифровізації на практику читання, а саме те, як читачі, особливо діти та молодь, розуміють або запам'ятовують інформацію з цифрових і паперових носіїв. Вони залучили до аналізування рівня сприйняття текстів 170 000 учасників і показали, що перехід від паперового до цифрового джерела позначається на усвідомленні й запам'ятовуванні прочитаного: суттєві «відмінності між читанням (як процесом отримання певної інформації) та розумінням прочитаного (суб'єктивним знанням, сенсом)» існують [3].

Читаючи текст з цифрового носія, людина менше концентрується на матеріалі, швидше його переглядає, глибоко не занурюючись, проте почувається впевненішою у власному розумінні за тих, хто читав тексти з паперу. Цікаво, що цей ефект не залежить від віку читачів і їхнього попереднього досвіду роботи з цифровими джерелами. Читання з паперу має більший потенціал для розвитку розумової концентрації, терпіння та дисципліни, активніше сприяє набуттю емоційного й естетичного досвіду, розширення словникового запасу та поліпшення пам'яті. Із паперових носіїв краще читати й запам'ятовувати довгі інформативні тексти. Але цифровий текст можна легко адаптувати під індивідуальні уподобання та потреби, тому Ставангерська декларація закликає до обережного упровадження цифрових технологій в освіту і до подальших досліджень впливу цифровізації на пізнання, до ретельної розробки інструментів і стратегій цифрового навчання.

Водночас навички читання з паперу і з цифрових носіїв мають різні переваги й можуть бути застосовані для різних цілей і різних вікових груп. Тому молодь необхідно навчати різним практикам читання: задля глибокого опанування інформації та формування навичок критичного мислення – із паперових носіїв, а з метою швидкого ознайомлення чи фрагментованого (кліпового) пошуку потрібної інформації в масиві – із цифрових пристроїв [15].

Бібліотеки-хаби. Нині Україна активно працює над відновленням галузі культури, багато уваги приділяючи бібліотекам і книговидавництву. Підвищений попит на український культурний продукт спостерігаємо зараз у світі: різні країни й організації допомагають українцям брати участь у міжнародних культурних заходах, пропонують гранти на переклади й видання, на різноманітні дослідження, забезпечують можливість пільгового користування різноманітними базами даних й електронними бібліотеками, а також оприлюднення результатів досліджень у фахових закордонних виданнях (наприклад НАН України постійно оновлює інформацію про різні форми підтримки вітчизняних науковців на власному вебресурсі <https://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>).

У Стратегії розвитку читання зазначено, що бажаним і очікуваним результатом її реалізації стане читання як усвідомлене дозвілля і спосіб саморозвитку багатьох українців. Зокрема передбачено, що протягом 2023–2025 рр. буде видано щонайменше 600 назв книжкових видань, забезпечено доступ не менше 70 % бібліотек до інтернету, а до 2032 р. щорічна кількість ринкових книжок на душу населення повернеться до довоєнного показника і становитиме 0,5 одиниць, частка читачів серед старших підлітків (14–17 років, читають щодня) зросте з 16 до 22 %, частка читачів (книг усіх форматів) серед дорослих, які належать до незахищених верств населення (читають щомісяця), – з 17 до 21 % [10].

Але наразі невідомо, скільки з майже 12 тис. публічних бібліотек України мають змогу працювати, понад 550 бібліотек пошкоджені або зруйновані [2; 6]. Однак скорочення бібліотечної мережі відбувалось і раніше: 01.01.2020 р. налічувалось 15 369 публічних бібліотек, 24.02.2022 р. – 14 351 закладів, 01.06.2022 – 11 876 [10].

Директор Українського інституту книги Олександра Коваль стверджує, що ситуація з поповненням бібліотечних фондів нині є негативною, оскільки зі 160 млн примірників книжок у них 52 % становлять видання, випущені до 1991 р., а поповнення українськими книгами бібліотек не перевищує 0,3 % у рік. Тому вона вважає, що бібліотеки треба інформатизувати на 100 %, одночасно удесятеро збільшивши поповнення їхніх фондів [2]. Зрозуміло, що поповнення фондів бібліотек за рахунок коштів Державного бюджету від 24.02.2022 р. практично не відбувалось.

Однак видавництва і наукові установи НАН України забезпечували принаймні розсилку контрольних примірників всюди, де це було можливо. Наприклад, ВД «Академперіодика» НАН України здійснював розсилку нових видань згідно з переліком розсилки обов'язкових примірників і відповідних розпоряджень Президії НАН України (загалом від 24.02.2022 р. до 01.06.2023 р. до бібліотек було надіслано 649 примірників книг і 7360 примірників журналів). Окрім того, розуміючи брак нових видань і нової інформації та її важливість у воєнний час, Науково-видавнича рада НАН України вирішила надавати відкритий доступ до нових видань з загальноакадемічного проекту «Українська наукова книга іноземною мовою» та продовжити викладати у мережі науково-популярні видання з проекту «Наука для всіх». Тож видання доступні нині на вебресурсі ВД «Академперіодика» НАН України (<https://akademperiodyka.org.ua/uk/>). Цей крок відповідає одній із цілей Стратегії щодо розвитку цифрових проектів у книговидавничій справі.

Бібліотечні ресурси є важливою частиною державних інформаційних ресурсів, тому потребують стратегії розвитку і захисту у мирний і воєнний час. Відсутність такої стратегії протягом 70 років у складі СРСР і 30 років незалежності Україна гостро відчуває зараз. Добре, що у травні 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) уклало й оприлюднило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною російською агресією проти України (<https://mkip.gov.ua/news/7171.html>). Ці рекомендації містять перелік видів документів, зберігання яких у бібліотечних фондах в умовах російсько-української війни «є неприпустимим з точки зору інформаційної безпеки нашої країни та впливу на суспільну свідомість громадян» [11]. Відтак, за пів року українські бібліотеки вилучили з фондів майже 20 млн примірників книжок, які вийшли за радянських часів або видрукувані російською мовою, і продовжують це робити. На нашу думку, це рішення спізнилось на 30 років.

Водночас на тимчасово окупованих територіях вороги знищують українську культурну спадщину, грабують музеї та бібліотеки, спалюють українські книги й підручники, надруковані українською мовою, відсортовуючи їх як «бандерівську літературу». Наприклад: у «Чернігові та області від початку повномасштабного вторгнення постраждало, за попередніми підрахунками, понад 20 бібліотек, три з них вщент знищені» [6]; у Маріуполі не залишилося жодної з 15 бібліотек; зазнала пошкоджень Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка – найбільша бібліотека на сході України, один із основних отримувачів обов'язкових примірників документів.

Роль бібліотек у житті України сьогодні. Попри все, бібліотеки продовжують надавати послуги читачам. У тих, які зазнали ушкоджень, можуть бути обмежені деякі сервіси, однак працівники намагаються надавати онлайн-послуги, оцифровувати матеріали, організувати віртуальні тематичні виставки тощо [13]. Багато з бібліотек, «за винятком установ на тимчасово окупованих територіях, перетворені на культурні хаби та універсальні сучасні коворкінги» [12], працюють проти дезінформації, надають відкритий доступ до наукових світових баз даних і ресурсів інших бібліотек, «розвивають

інформаційно-консультативну діяльність із правових, соціальних, питань охорони здоров'я, зокрема з психологічних питань, проводять навчання з невідкладної медичної / домедичної допомоги; виконують роль штабів приймання гуманітарної допомоги для переселенців та військових; виконують функцію бомбосховищ і водночас центрів просвітництва, бо часто під час повітряних тривог запускають освітні чи дитячо-розважальні лекторії, демонструють кіно та ін.; займаються справжньою бібліотерапією: організовують літературні читання, концерти, тематичні лекції, вечори пам'яті тощо» [6].

Нині виглядає цілком природним, що після Перемоги бібліотеки ще більше розвиватимуть набуті у складні часи навички гнучкого використання різних можливостей комунікаційних технологій і соціальних мереж, надаватимуть надзвичайно широкий спектр онлайн-послуг, будуть наполегливо працювати над оновленням фондів і залученням нових читачів, а також над оцифруванням культурної спадщини – рідкісних і інших цінних видань. Над створенням Національної електронної бібліотеки з дотриманням міжнародних стандартів до оцифрованого контенту й архітектури цієї бази працюють «Всеукраїнська громадська організація Українська бібліотечна асоціація», МКІП, провідні експерти з бібліотечної, музейної та архівної сфер із залученням міжнародних партнерів: ЮНЕСКО, Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ, різних іноземних інституцій [12]. Уже згадуваний Операційний план Стратегії передбачає протягом найближчих двох років заходи із «забезпечення на постійній основі актуалізації фондів публічних бібліотек та бібліотек закладів вищої освіти» [10].

Стратегія також передбачає, що результатами її третього етапу (2029–2032) стануть не тільки «динамічний розвиток книжкового ринку та його учасників», а й «системна актуалізація бібліотечних фондів; забезпечення цифрової доступності книжок та інформації про книжки (каталоги в бібліотеках); ...розширення функціоналу бібліотек для забезпечення створення передумов для професійного зростання та розвитку особистості» [10].

Будемо сподіватись, що ця Стратегія, на відміну від багатьох попередніх, справді працюватиме й передбачені нею оптимістичні результати будуть досягнуті. На думку фахівців з Міністерства культури та інформаційної політики України й Українського інституту книги, для розвитку книговидання і підтримки читання нам потрібно 100 мільйонів євро щороку.

Очевидно, розвиток книговидавничої і бібліотечної галузей потребуватиме не тільки подвигницького налаштування працівників і волонтерської допомоги, а насамперед активної підтримки держави. Тому бібліотекам ресурси держави варто спрямувати на власне технічне забезпечення, на створення інклюзивного середовища, перетворення їх із книгосховищ на відкриті хаби – привабливі суспільні простори з широкими можливостями використання для населення будь-якого віку, із будь-якою освітою і фахом. Вітчизняні бібліотеки мають стати такими, як у країнах ЄС, Великій Британії, США, Канаді. І потенціал для цього у наших бібліотек є, питання тільки: коли й як буде втілюватись у життя декларований державою відповідний робочий напрям у Стратегії розвитку читання? Активна й успішна робота бібліотек як інформаційно-комунікаційних центрів й освітньо-виховних суспільних просторів буде запорукою зростання інтересу населення до читання й книг, тож і до розвитку книговидавництва в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. «Бо так треба». Як українська історикinja Наталя Яковенко продовжує перекладати легендарну працю Тита Лівія під час війни. *NV*. 08.03.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/kyiv/natalya-yakovenko-prodovzhuye-perekladati-ukrajinskoyu-tita-liviya-pid-chas-viyini-novini-kiyeva-50223189.html>.

2. Доступні книги та оновлення бібліотек: у Києві обговорили розвиток читання в Україні. *Вечірній Київ*. 26.05.2023. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/83382/>.
3. Дроздов О. Ю. Розвивальний потенціал «традиційних» книжок в цифрову епоху: психолого-педагогічні аспекти. *XII Міжнародні і XXIX Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»*: електронний збірник матеріалів. Чернігів, 2022. С. 24–26. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/...pdf>.
4. Друк України. Книги та брошури. ДУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова»: офіційний ресурс. URL: http://www.ukrbook.net/statistika_.html#neperiod.
5. Захистити український культурний простір від «руського міра» – невідкладно підписати Закон 2309-IX про заборону ввезення і розповсюдження видавничої продукції держави-агресора: електронна петиція від 16.05.2023 № 22/193132-еп. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/193132>.
6. Макаревич М. Культурний фронт – 2. Як під час великої війни бібліотеки не лише виживають, а й перетворюються на культурні хаби. *Дзеркало тижня*. 20.05.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/544887-kulturnij-front.html>.
7. Петиція до Зеленського із закликом підписати закон про заборону російського книжкового імпорту набрала необхідні підписи. *Новинарня*. 30.05.2023. URL: <https://novynarnia.com/2023/05/30/petuzciya-do-zelenskogo-iz-zaklykom-pidpysaty-zakon-pro-zaboronu-rosijskogo-knyzhkovogo-importu-nabrала-neobhidni-pidpysy/>.
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження: Закон України від 19.06.2022 № 2313-IX (ухвалений Верховною Радою України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#n42>.
9. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні: Закон України від 06.03.2003 № 601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.
10. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки: розпорядження Кабінету міністрів України від 03.03.2023 № 190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>.
11. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. Офіційний вебресурс. 23.05.2022. URL: <https://mkp.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf>.
12. Славінська І. Як ми (не) читаємо під час війни. *Українська правда. Життя*. 05.02.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/02/5/252697/>.
13. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. Офіційний вебресурс. URL: <https://korolenko.kharkov.com/>.
14. Чим корисне читання під час війни? *Порадниця*. 28.03.2023. URL: <https://poradnica.com.ua/chym-korysne-chytannya-pid-chas-vijny/>.
15. COSTE-READ Stavanger Declaration Concerning the Future of Reading. URL: <https://ereadcost.eu/wp-content/uploads/2019/01/StavangerDeclaration.pdf>.
16. The Stavanger Declaration on the Future of Reading. Press Release: The new importance of reading. URL: <https://ereadcost.eu/wp-content/uploads/2019/01/StavangerDeclarationPressRelease.pdf>.

Анна Радченко,

<https://orcid.org/0000-0002-0276-6398>,

кандидатка геологічних наук,

заступниця директора з питань наукової та видавничої діяльності,

ВД «Академперіодика» НАН України,

e-mail: radchenko@nas.gov.ua

Вікторія Каніщева,

<https://orcid.org/0000-0002-2026-2951>,

молодша наукова співробітниця,

ВД «Академперіодика» НАН України,

e-mail: Kanisheva.V@nas.gov.ua